

Helnæs sogns
lokalhistoriske
arkiv

År's skrift

2005

Årsskrift for Helnæs Lokalhistoriske Arkiv

Indhold:

Årets gang i arkivet.....	Anne Hansen
Vor Vestfynske Oldtid.....	John Rasmussen
Fund og fortidsminder på Helnæs.....	Janus Storm
Helnæsstenen.....	Inge Højby

Regnskab

Tak til alle der har lånt os oldtidsfund til udstillingen,
og til alle der har hjulpet med indlæg til årsskriftet.

Det er foreslået, at materialet om vor vestfynske
oldtid evt. kunne samles og bruges til undervisning.

Årsskriftet koster 15 kr.

Arkivet har åbent første lørdag i hver
måned kl. 9.30 – 11.30
og efter aftale på tlf. 64771376

Årets gang i arkivet

I 2005 var emnet for udstillingen i Helnæs Lokalhistoriske Arkiv: "Fokus på fyrrerne". Ligesom forrige år arbejdede vi sammen med de øvrige arkiver i gl. Assens kommune. Vi lagde åbningsdagene på forskellige datoer, så alle havde mulighed for at se hinandens udstillinger.

Vi interviewede forskellige personer, der havde oplevet 1940'erne som barn eller som ung, og selvfølgelig blev emner som isvintre og 2. Verdenskrig med rationeringer meget omtalt. Vi lånte mange effekter, og en del fik vi lov at beholde på arkivet.

Vores åbningsdage var lørdag d. 17. og søndag d. 18. marts. Mange mennesker viste interesse for udstillingen. Vi havde ca. 100 besøgende.

I april kom Inge og Thomas Bruun med arkivalier fra andet arkiv. En serie dias – hovedsagelig med motiv fra Langøre og nogle billeder om begivenheder på Helnæs.

I 3 dage i maj måned havde vi studerende fra "Ollerup fri Lærerseminarium" på studietur til arkivet. De arbejdede med et projekt "Helnæs", der kom mange spørgsmål, og der blev kigget i gamle papirer. De unge mennesker var virkelig interesserede.

Der er indkommet forskellige effekter i løbet af året, og vi modtager gerne flere, så fortælling om livet på Helnæs kan bevares for fremtidens lokalsamfund.

Anne Hansen

Vestfyns oldtid.

Indledning.

Helnæs forhistorie strækker sig over en periode på ca. 11000 år, når man medregner de enkeltfund, som har været oplyst og tilgængelige. Men alt tyder på, at den egentlige bosættelse først fandt sted i bondestenalderen, hvorfor de sporadiske fund fra jægerstenalderen ikke må betragtes som egentlige beviser på, at fortidens mennesker har slået sig permanent ned på Helnæs, men snarere har været på jagt og fiskeri her.

Jægerstenalderens bopladser lå ved datidens kyster og ligger nu på flere meter vand.

Fund og grave tyder således på, at den egentlige bosættelse skete engang i bondestenalderen i yngre stenalder, nærmere betegnet dyssetid, ca. 3500 f. Kr. Hvis vi anvender denne målestok, varede Helnæs oldtid fra 3800 f. Kr. til 1000 e. Kr., i alt 4800 år!

Denne formodning bygger udelukkende på markopsamlede oldsager og ikke videnskabeligt udgravede bopladser, hvor det var muligt at foretage en mere nøjagtig datering.

Undersøgelsen er derfor alene foretaget ud fra en typologisk vurdering af det indleverede oldsagsmateriale og dokumenterede fund i øvrigt, hvorfor der kan være lidt usikkerhed i tidsbestemmelsen. Endvidere må vi gå ud fra, at det indleverede materiale kun repræsenterer en del af de oldsager der igennem tiderne er fundet på Helnæs.

Bondestenalderen.

4000-2000 f.Kr.

Perioden inddeles i Dyssetid, Jættestuetid, Enkeltgravstid og Dolktid.

Alle perioder er relativt rigt repræsenteret på Helnæs, og som nævnt i indledningen er det her, vi har den første egentlige bosætning på Helnæs. Det vidner talrige fund fra hele øen om, lige fra tynd- - tyknakkede- og hulslebne økser til flintdolke og elegante pilespidser. I oldsagsmaterialet finder vi ikke de tidligste øksetyper: spidsnakkede økser, hvilket kunne tyde på, at

bosætningen først har fundet sted omkring 3800 f. Kr, netop den periode, hvor dysserne dukker frem.

Det spændende og afgørende spørgsmål er, hvorfor jægersamfundet udviklede sig til et bondesamfund. Det er et stort og meget omdiskuteret spørgsmål, som jeg i det følgende vil komme ind på. Den gradvise overgang til landbrug betød intet mindre end en revolution i menneskets levevilkår, måske den største ændring nogensinde i forhistorien. Herfra opstod landsbyen, senere bysamfund og af samfundets overskud havde man nu råd til at specialisere sig i håndværk som for eksempel flintsmeden. Men det var kilden til den senere forurening og overbefolkning, men det er nu en helt anden historie!

Igennem hele den sidste del af jægerstenalderen havde Helnæs været et skovdækket land, men efter 4000 f. Kr begyndte noget nyt at ske. Mange steder i skoven opstod små rydninger, der var fremkommet ved afbrænding og borthugning af træerne. Jorden blev dyrket ved hjælp af hakker og gravestok, senere kom den første primitive plov til, også kaldet arden. Her spirede enkorn, dværghvede og seksradet byg frem, og i indhegningerne brægede får og geder. Måske havde man også anskaffet sig en okse.

Et nyt livsmønster havde gradvis udviklet sig, men ude ved kysten og på jagtpladserne i indlandet fortsatte de gamle livsformer en stund endnu. Dog blev jagten og fiskeriet trængt i baggrunden af de mere

arbejdskrævende måder at søge føde på. Landbruget var kommet til Helnæs.

Hvorfor fangstfolkene optog den nye livsform er der ikke noget entydigt svar på.

Tidligere mente man, at der omkring 4000 f.Kr. var indvandret helt nye folkeslag sydfra, som med sig havde kendskabet til agerbruget. Den forklaring holder ikke i dag. De arkæologiske fund i dag peger ikke i den retning. Man har heller ikke påvist forandringer i natur og klima, som kan begrunde et radikalt skift i menneskets livsform.

Tilbage bliver den forklaring, som stadig flere forskere hælder til i de senere år, at det var konkurrencen om magt og prestige, både internt og eksternt der førte til, at landbrugsprodukterne vandt indpas i

jægersamfundet. At indførselen af agerbruget var et resultat af handel og social samkvem, og at landbrugsprodukterne i begyndelsen var en luksus, som først senere udviklede sig til at blive den basale føde.

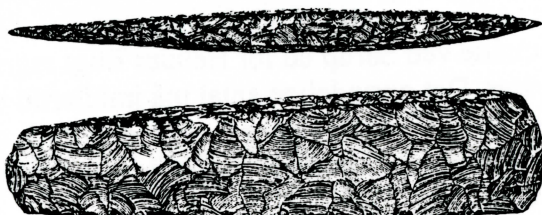
Teorien hviler på den forestilling, at mennesket stort set altid konkurrerer, og at konkurrencen mellem grupper af mennesker er et af de vigtigste forklaringer på social forandring.

Ved indgåelse af ægteskabsalliancer er der formentlig udvekslet gaver. Så er det ikke svært at forestille sig, hvordan korn og tamdyr med tiden indgik i dette udbud. Blandt andet kvæg er jo en hyppig brugt målestok for konkurrencen om social prestige.

Landbrugsprodukterne var først en eftertragtet luksus af fremmed herkomst, senere blev den selve det fundament, hvorpå den daglige eksistens hvilede.

En arkæolog, jeg kender, undersøger for tiden lerkar fra stenalderen, idet han mener, at ølbrygningen, smagen af øl, har været medvirkende til agerbrugets indførelse. Det er let at blive afhængig! Personlig mener jeg også, at stenalderkvinden kunne have en vis interesse i, at manden i stedet for at gå på jagt blev hjemme ved gården og derfor havde mulighed for at beskytte hende i tilfælde af graviditet. Holder den hypotese vand, er kvinden samfundets moder, men den er måske lidt langt ude....

Dyssetid .
3800-3300 f.Kr.

På Helnæs ligger 4 relativt velbevarede dyssekamre på rad og række på vej ud mod Lindhoved. Så kan man spørge, hvorfor de tidlige bondesamfund byggede disse gravminder.

Svaret må blive, at de skulle markere gruppens ret til det område man boede på, så udefra kommende kunne forstå, at her boede vi. Men bag det store forbrug af arbejdskraft lå også en psykologisk forklaring. Byggeriet af de store gravanlæg og de ritualer, der knytter sig til brugen af dem, må også have været brugt til at skabe det fællesskab, der var nødvendigt i det tidligere agerbrugssamfund. Gennem arbejdet med at flytte jord, fælde træer, finde og transportere sten og bygge graven kunne man organisere større grupper af mennesker - og det må have skabt bevidsthed om gruppefællesskabet.

Man vidste, hvem man selv var, ens far og mor, eller måske havde man arbejdet sammen med sin bedstefar. Og der blev sikkert fortalt mange historier herom, om styrke, kløgt og snilde.

Fælleskabsfølelsen er naturligvis også blevet styrket ved at man kunne udpege, hvor knoglerne af stammens forfædre lå, og man kunne tage dem ud og vise dem frem ved særlige lejligheder. Alt sammen var det med til at skabe det fællesskab, der var så vigtigt for samfundets overlevelse.

Gådefuldt er det også, hvordan de tidlige bondesamfund magtede den kolossale arbejdsindsats, som byggeriet krævede.

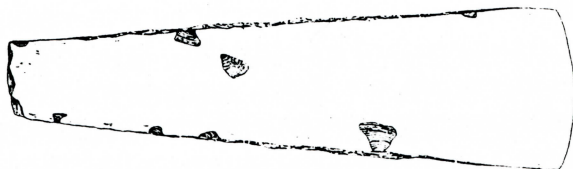
Det er anslået, at der i Danmark er opført 40.000 storstensgrave i alt. De har ligget tæt ved hver eneste af landets bygder. For eksempel er der på det lille område ved Sarup ud for Helnæs Bugt registreret mere end 120 dysser. Det oprindelige antal må imidlertid have været meget større. De fleste af gravene er kun fundet, fordi man havde foretaget intensiv afsøgning i terrænet. Langt de fleste grave var ødelagte eller overpløjede.

Fra Sarup ved vi også, at der blev bygget en dysse eller jættestue hvert andet år.

Det er anslået, at der i gennemsnit blev anvendt 10.000 arbejdstimer til at bygge en storstensgrav.

Alene det tal siger noget om, hvor betydningsfulde disse byggeprojekter må have været for bondebefolkningen, og hvor megen vægt, man tillagde forholdet mellem de levende og de døde. På Helnæs har vi kendskab til ca. 30 storstensgrave, men i dag eksisterer kun de sørgelige rester af 4 dyssekamre og en jættestue, sidstnævnte uden dæksten.

Selv om vi ikke har fundet egentlig bebyggelse i form af stolpehuller fra stenalderens huse, må vi gå ud fra, at hver gravhøj repræsenterer en mindre bygd.

Jættestuetid

3300-3000 f.Kr.

Omkring 3000 f.Kr. nåede byggeriet af de store stengrave sit højdepunkt. Inden for kort tid, måske kun 100 år opførte landets befolkning nogle af oldtidens mest imponerende bygningsværker. De ligger derude i landet. Man kan møde dem på åben mark, eller man møder dem inde i skoven, hvor man først sent får øje på dem, fordi de gennem årtusinder næsten er blevet en del af naturen.

Men de enorme kamre af gråsten er menneskeværk. Ikke sært, at de har fået navnet jættestuer!

Henved 700 er bevaret, men man skønner, at der oprindeligt har været 4000 af dem.

Det var generationers gravsteder, man holdt i hævd. Gravplads og boplads udgjorde en helhed. Sådan måtte det være i en tilværelse, hvor de døde var lige så nærværende som de levende.

På Helnæs findes de sørgelige rester af en jættestue i Østergaards skov, dækstenene er fjernet, de blev senere lavet til vandtrug på Østergaard og Hegninggaard.

Enkeltgravstid

3000-2400 f.Kr.

På Helnæs kender vi en del fund af tyknakkede økser, enkelte tyknakkede huløkser og et par stridsøkser. Blandt de sløjfede høje kan der være høje fra enkeltgravstiden.

Dolktid

2400-2000 f. Kr.

Fra bondestenalderens sidste del, også kaldet Dolktid er der flere fund af dolke, pilespidser, kornsegl, spydspidser og skafthulsøkser af grønsten. Fundene viser, at der er koncentrationer ved Baunehøj og Hvideklint, hvilket tyder på bopladser de to steder.

Bronzealder.

2000 f.Kr-500 f.Kr.

Ved en af klinterne ved Lillebæltskysten blev der i 1939 fundet nogle genstande af bronze. Det drejer sig om 2 ornamenterede æsker, 4 armringer og 1 halssmykke. Fundet er dateret til 800 f. Kr.

Det befinder sig på museet i Odense.

Kilder:

Politiken: Jeg ser på oldsager

Jørgen Jensen : Danmarks Oldtid

Carlo Jacobsen :Helnæs Sogns Historie

Det Kulturhistoriske Centralregister

John Rasmussen /Anne Hansen

Fund og fortidsminder på Helnæs, nu også på internettet Af Janus Storm

I forbindelse med dette års udstilling i Lokalarkivet på Helnæs, har hjemmesiden www.dkconline.dk været os til stor hjælp. Udstillingen viser, som de fleste måske ved, en del fund og fortidsminder på Helnæs fra oldtiden.

Nu er oldtiden er vidt begreb, så det var lidt svært at overskue, hvor man skulle starte, og hvor vi skulle ende.

Sammen med alle de andre Lokalhistoriske arkiver i Assens kommune ville vi lave udstilling med emnet Oldtiden. Alle medhjælpere fra arkiverne samledes til møde i Sandager, og der kom mange ideer. Thomas Bruun, som var initiativtager til mødet, gjorde opmærksom på den hjælp, der kunne hentes på internettet og i museet Møntergården i Odense. På hjemmesiden kan man finde oplysninger om fund og fortidsminder delt op i sogne over hele landet.

Man kan på hjemmesiden se, at der på Helnæs er registreret over 50 fund og fortidsminder. Det spreder sig lige fra enkeltfund af stenøkser, pilespidser, lerskår fra krukker, bålpladser over større fund som bronze ringe og ikke mindst Runestenen, som i dag kan ses på Nationalmuseet. Hjemmesiden viser også hvor diverse stendysser er pladseret på Helnæs. Ifølge hjemmesiden er der fundet rester af en borg eller større bygning ude ved den gamle Helnæs-vej i nærheden af pumpehuset på Maden.

Hjemmesiden viser blandt andet, hvornår fundene er gjort, og hvornår de er fra, samt hvad de har indeholdt.

I forbindelse med Arkivets udstilling har vi lavet en planche, der viser de fleste af fundene. Vi har desuden lavet en udskrift fra hjemmesiden og samlet dem i en mappe med alle registreringerne, over de enkelte fund og kort over deres placeringer.

Vi kan varmt anbefale alle, der har interesse i fund og fortidsminder at besøge denne hjemmeside, som tidligere nævnt hedder den www.dkconline.dk. Og til dem der ikke har mulighed for at komme på internettet kan vi anbefale, at de kommer i Arkivet og læser mappen. Vi holder jo som bekendt åbent den første lørdag i måneden kl. 9.30 til 11.30.

Stendyssen ved Helnæs fyr

Helnæsstenen

Hvor ville det have været en dejlig attraktion, hvis Helnæsstenen – runesten fundet her i 1860 – havde stået og tronet stolt på øen. Men sådan skulle det ikke gå. Stenen blev pløjet op af en mark, der tilhører Østergaard, kløvet i flere dele og brugt til både ledsten og gærder. Toppen med den resterende del af runerne er aldrig fundet. Den daværende lærer Runge fik dog reddet den fra en endnu værre skæbne og foranledigede, at den arkæologisk interesserede Frederik den 7. kom til øen for at besigtige fundet. Således endte den molesterede runesten på Nationalmuseet, hvor den stadig befinder sig.

Helnæsstenens runer kan tydes, selvom vi står med en inskription, der sandsynligvis daterer sig tilbage til omkring år 700, hvor den ældste 24 tegns futhark (= runeskrift) blev benyttet. Både skriften og vendingerne i sproget peger på en tidsfæstning af Helnæsstenen som en af Danmarks ældste runesten.

På Helnæsstenen kan man læse følgende:

rHuulfRsatistainnuRa /
kupiaftkuþuMutbrupur /
sunusintruknabu(.....) 6-7 runer mangler
áuaiRfabi //

Læseretning:

Tydning: (Ja, dengang benyttedes ikke mellemrum....)

Roulv sattestennørernes gode efter Gudmund brodersøn druknede (..Runer mangler..) Åver malede

Oversættelse:

Roulv, nørernes gode, satte sten efter Gudmund, sin brodersøn... (de) druknede... Åver malede

"Nørerne": (=Nura): har tit været oversat til næsboerne, hvilket er lidt af en tilsnigelse. Derimod kan man finde mere mening i udtrykket "nørerne", som kan tolkes som beboerne ved noret.

”Åver malede”: Runemesteren lavede det skriftlige oplæg til stenen. Undertiden kunne det gå rigtig galt, når runemesteren satte analfabeter til det hårde arbejde med at hugge i stenen! Men det ser ikke ud til at være tilfældet her.

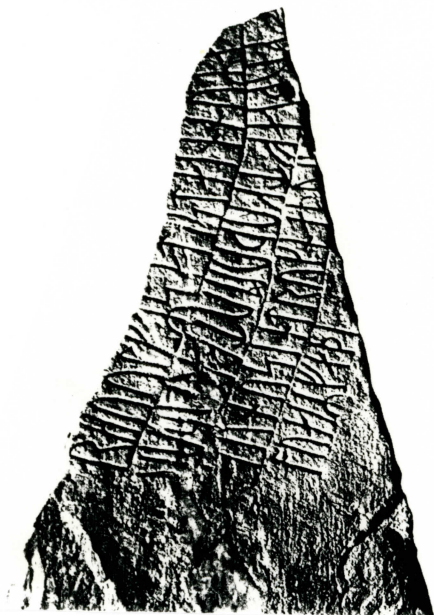
”En gode” var en hedensk embedsmand, der tog sig af religionen. At der har fundet religiøse ceremonier sted, formoder man også kan tydes ud af navnet Hel(lig)næs.

Flemløsestenen bliver ofte omtalt sammen med Helnæsstenen, da den stemmer fra samme periode. Stenen omtaler både Roulv og Åver, vores runemester, der også har været på spil her: ”Efter Roulv, nøernes gode, står denne sten, sønnerne satte (den) efter. Åver malede”.

Som nævnt har vi desværre ikke Helnæsstenen som mindesmærke her på øen, men for nogle år siden fremstillede Højskolen på Helnæs en udgave af stenen, som kan besigtiges bag skolen/ved køkkenet.

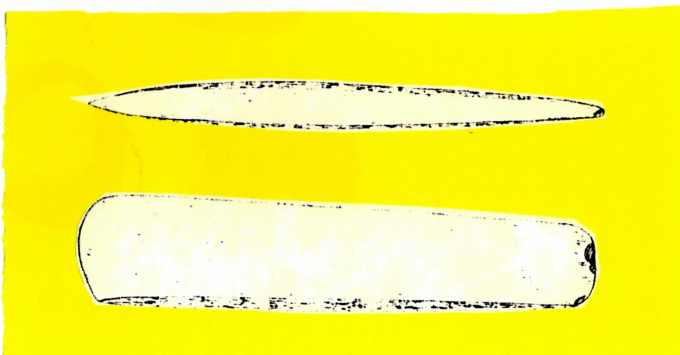
Kilder: Jørgen Markvad :
Runer og runesten
Erik Molkte: Runerne
i Danmark og deres
oprindelse
Erik Molkte:
Danmarks runeind-
skrifter

Inge Højby

Arsregnskab 2005

	Indtægt	Udgift
Kassebeholdning 1/1 2005	226.75	
Præmie v. konkurrence		89.50
Kontingent SLA		100.00
Kontorartikler		410.00
Kopiering	100.00	
Kopi til udstilling		20.00
Kaffe og kage (åbent hus)		250.00
Solgt årsskrift og "Fynske rødder"	220.00	
Modtaget af kommunen	4000.00	4000.00
Affotografering af lånte foto		450.00
Kopi og sodavand		50.00
Papirskærer		200.00
Hævet i Sparekasse	1300.00	
Kassebeholdning pr.31/12 2005		277.25
<u>Balance</u>	<u>5846.75</u>	<u>5846.75</u>
Indestående i Fionlabank	5964.75	
Formue:	<u>5964.71 + 277.25 = 6241.96 Kr.</u>	

Peter Jakob Runge fandt dette Bronzefund en søndag i marts 1939. Det opbevares på
Montergården i Odense

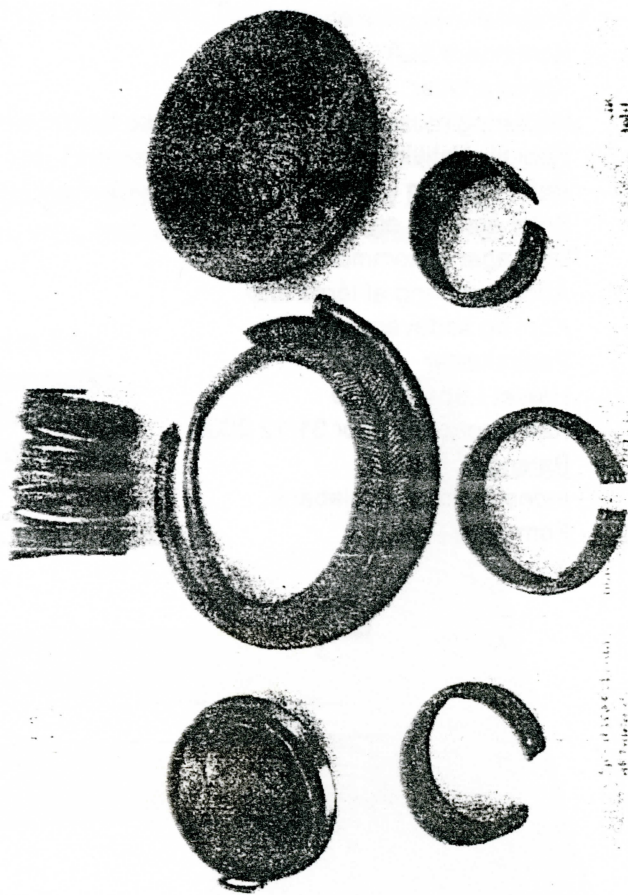

Fig. 1. Helmskjoldet. Ca. 177